

מתוך סדרת הספרים "לב המועדים"

עלון לב המועדים

גליון סט הלכות והליכות בענין "ראש חודש"
עשית מלאכה לנשים בר"ח, סעודת ר"ח, מנהגי ראש חודש

נתן להם שכרן שהם משמרות ראש חדשים (אבורהם, מעמים נוספים עיין בא"ר שמביא בשם האור זרוע ח"ב תנד, ובפרישה תי"א).
טעם אחר: לפי שר"ח ניתן לנו על ידי תפילת חנה וכיון שניתנן על ידי אשה אין עושים הנשים מלאכתם (ר' חיים פלאנ"י בספר כף החיים סימן לד סעיף ה' על פי מדרש תהומא פרשת וירא).

איסור מלאכה - כיבוס בגדים ביד
יש אומרים: שמותר לכבס ביד, במקור חיים (קיצור הלכות ס"א) כתב שהנשים היו נמנעות מלכבס כל כביסה אך מקרוב רבו המקלים בזה וכן בבית הגר"י (אורחות רבינו ח"א עמוד קעז) נהגו להקל.
ויש שכתבו לאסור וכן מנהג ירושלים שהנשים נמנעות מכביסה (יוסף אומ"ן דיני ר"ח אות תרפב, ספר ראש חודש בשם הגרשו"א הליכות שלמה ראש חודש פרק א דבר הלכה אות לד, והגרשו"א קוב"ץ מבקשי תורה חלק יג עמוד מט).
ובשעת הצורך אין נמנעים מלכבס אף בידים (הגרשו"א ח"ש שם).

לכבס בגדים במכונות כביסה
יש אומרים: דשרי, והטעם: משון דאין בזה מירחא (הגרשו"א הליכות שלמה שם, הגרשו"א דברי חכמים תשובה 402, שו"ת רבבות אפרים ח' ג' סי' רצח).
ויש אומרים: שאסור אף במכונת כביסה (הגר"ח קוב"ץ מבקשי תורה ח"ד עמוד רלו חופ שני שבת ח' ד' הלכות ר"ח, ספר הליכות בת ישראל אות ד).
יש אומרים: שמותר שהאשה תכניס את הכביסה למכונה והבעל יפעיל אותה (הגר"ח הליכות חיים ח"ב פרק כ).
ובשו"ת אור לציון (חלק ד פרק א תשובה א) כתב אף שמעיקר הדין מותר לכבס במכונת כביסה מ"מ טוב שהאיש יפעיל את המכונה.

תפירה וסריגה - יש אומרים: שאסור תפירה וסריגה (יוסף אומ"ן שם), ויש שנהגו היתר בתפירה והכל לפי המנהג (שערי תשובה).
גיהוץ נהגו להקל (הליכות שלמה ראש חודש פרק א כב אורחות הלכות 90).

מלאכה לכתולות

יש אומרים: שיש להקל לכתולות בעשית מלאכה (שבט הקהתי ח"א סי' קלח בשם ספר האגודה על מסכת שבת), ויש אומרים: שאף בתולות אין להן לעשות מלאכה בראש חודש, והטעם: כיון שגם הן לא חטאו בעגל כנשים (אורחות חיים ספינקא תי"ג).

ראש חודש - איתקש למועד שנאמר (במדבר י"י) "וביום שמחתכם ומועדיכם ובראשי חודשיכם", וכן בתענית (טו, ב) אין גוזרים תענית על הציבור בר"ח ופירש רש"י שם כיון שנקרא מועד וכן כתב המש"ב (תכ"ס"ק א) שר"ח הוא כמו יו"ט.

עשית מלאכה

ר"ח מותר בעשיית מלאכה והנשים הנוהגות שלא לעשות בו מלאכה הוא מנהג טוב (שו"ע תי"א).

והטעם: כשאמר אהרון (שמות לב ב) "פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם" וכו', שמעו הנשים ולא רצו לתת נזמיהם, ולא עוד אלא שאמרו להם הנשים אתם רוצים לעשות פסל ומסכה שאין בו כוח להציל, ונתן הקב"ה שכרם של הנשים בעולם הזה שהם משמרות ר"ח יותר מאנשים (פרקי דר"א מה, הובא בסור תי"א, משנ"ב שם ס"ק ג).

טעם אחר: איסור מלאכה ניתן להם בשכר זריזות במלאכת המשכן והצלתן בעגל (תשב"ץ ח"ג סימן רמד).

טעם אחר: לפי שיש בו קדושה יותר מימות החול כיון שמקריבים בו קרבנות מוספים כמו יו"ט ולכן נהגו הנשים לא לעשות בו מלאכה (לבוש תי"א, בא"ח שנה שניה פרשת ויקרא אות ב).

טעם אחר: שניתן לנשים רק ראש חודש ניסן משום שבו הוקם המשכן ושמוחו הנשים בנתילתן למשכן שנאמר "וכל הנשים אשר נשא לבן אותנה" ואגב אותו ראש חודש משמרות כל ראשי חדשים של כל השנה (דעת זקנים פרשת ויקהל עה"פ ויבאו האנשים, ספורנו במדבר כה יא, אורחות חיים הלכות ר"ח אות ח, ספר המנהיג הלכות הלל סי' מג).

הטעם שניתן להם דווקא שכר ראש חודש

לפי שהמועדים נתקנו כנגד האבות, פסח כנגד אברהם, שבועות כנגד יצחק, סוכות כנגד יעקב וי"ב ראשי חדשים שהם גם נקראים מועדים כנגד י"ב שבטים וכשהטאו בעגל נטל הקב"ה קדושת ראש חודש מהגברים ונתן לנשותיהן לזכר שלא היו באותו החטא (סור תי"א אבשם אחיו ר' יהודה, לבוש שם ו).

טעם אחר: לפי שהודרו הנשים לנדבת המשכן שנאמר "ויבאו האנשים על הנשים" והוקם באחד בניסן ולא רצו להביא נזמיהן לעגל

הגרשז"א כתב שרבים נהגו לדקדק בזה רק בנשואות אולם יש נוהגים כן גם בפניות (הליכות שלמה ראש חודש פרק א דבר הלכה אות לג).

ובביאור הלכה (סודיה והנשים) כתב שכל בנות ישראל מחייבות לפרוש עכ"פ ממקצת מלאכות שיהא הבדל בין יום זה לשאר ימות החול.

במקום הפסד

נשים העוסקות באומנות לצורך פרנסתן אפילו בתפירה, יש אומרים: שאינן נמנעות משום כך, והטעם: לפי שלא קבלו עליהם להפסיד פרנסתן מהמת זה (ערוה"ש תיו י). ויש אומרים: שיש להימנע אפילו לצורך פרנסתן (חוט שני שבת חלק ד הלכות ראש חודש).

גברים בעשית מלאכה בר"ח

יש אומרים: שגברים מותרים בעשית מלאכה ויום ראש חודש לגביהם הוי כשאר ימות השנה ואותם שנהגו באיסור מלאכה בר"ח אין זה מנהג כלל, ואם נהגו לא לעשות בו מלאכה הוי מנהג של בורות ולא בעי התרה (פרי חדש תיוא, דבר יוסף סימן מה הובא בשערי תשובה תיו ג, משנ"ב שם ס"ק ב). והטעם: משום דהוי בכלל הכלל כל הפטור מדבר ועושהו נקרא הדיומ (עיין ברכי יוסף ד), ויש אומרים: שהאיש הרוצה להחמיר שלא לעשות מלאכה תחשב לו צדקה, והטעם: כיון שכמה ראשונים כתבו שגם האנשים נהגו אז שלא לעשות בו מלאכה בר"ח (החיד"א שו"ת יוסף אומ"ן סימן כ, בא"ח שנה שניה פרשת ויקרא אות ב). יש אומרים: כי מלאכה כבידה כגון להרוש ולזרוע אסורה אף לאנשים (כבי" תיו בשם התוס' מגילה, לבוש תיו וכן במרדכי).

ראש חודש ב' ימים

יש אומרים: שלא יעשו מלאכה בב' הימים (רוקח רכח), ויש אומרים: שתלוי במנהג המקום (שבלי הלקט קסט) וגם לשיטה זו אין להקל רק ביום ראשון של ראש חודש שהוא השלמת החודש הקודם אבל לא ביום שני שהוא עיקר ראש חודש (משנ"ב תיו ס"ק ד). למעשה: נהגו הנשים איסור מלאכה בב' הימים (הליכות שלמה ראש חודש שכך נהגו בבית הגרשז"א, חוט שני תיו).

סעודת ראש חודש

מצווה להרבות בסעודת ראש חודש (שו"ע תיש א) במורת תיש א) כתב מצווה לאכול בר"ח כמו במועד דר"ח איתקש למועדים לשמחה שנאמר (במדבר י) "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשכם".

בספור חסידים מובא ר"ח הוא מצות עשה מן התורה התלויות בווישט לאכול ולשתות (פרק יד הלכה ה).

הוצאות סעודת ראש חודש

המוציא הוצאות על סעודת שבת ויו"ט וראש חודש הרי זה משובח (משנ"ב תיש ס"ק א בשם דרכי משה תיח).

במור מביא בשם הפסיקתא שגם בר"ח נאמר שאם מוסיף מוסיפים לו.

מקור לסעודת ראש חודש

"מחר חודש" (בשמואל א כ יז) ונראה שם כי עשו זבח גם ביום השני של ראש חודש.

טעם אחר: שסמכהו על ההיא דאיתקש ראש חודש למועדים לשמחה דכתיב (במדבר י) "דביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשכם".

טעם אחר: מפני כבוד היום שהוא כפרה לישראל שאמרו חז"ל אמר הקב"ה הביאו עלי כפרה שמיעמתי את הירח כלומר בעבורי שמיעמתי הירח ממאור שלה ואני רוצה לעשות לה כבוד שיתכפרו בה כל ישראל בכל עת שתתחדש (עיין הולין ס, ב א"ר תיש א).

הטעם לסעודת ראש חודש: זכר לסעודה שהיו עושים לעידי הלבנה בזמן שהיו מקדשים על פי הראייה כלשון המשנה (רי"ה פרק ב משנה ה) וסעודות גדולות היו עושים להם בשביל שיהיו רגילים לבוא (כל בו מג).

טעם אחר: כדי שזכור תפלת המוספים ושר"ח אסור בעשית מלאכה לנשים (פרקי דר"א).

טעם אחר: משום דאיתה בילקוט כי לעתיד לבוא יהיה ר"ח יום טוב ויהיו ישראל עולים לרגל בכל ר"ח (ספר שכחת לקט ערך ימים טובים ה).

טעם אחר: משום שאומרים בו הלל ונאמר בהלל "זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו" (ספר עמק ברכה לרבי אברהם הלוי ז"ל).

סעודת ראש חודש כפת

הר"ן בשם רבינו יונה (שבת כד, א בד"ה את"ל) כתב חייב אדם לקבוע סעודת ראש חודש על הפת ולברך ברכת המזון.

במשנ"ב כתב (תיש ס"ק א) כתב שמעיקר הדין אין מחויב לאכול דברים הטעונים ברכת המזון ויכול לצאת בשאר דברים מ"מ המוציא הוצאות על סעודת שבת ויו"ט וראש חודש הרי זה משובח.

ובשער הציון (תיש אות א) כתב בשם האור זרוע דלכתחילה טוב שיאכל פת לשם סעודת ראש חודש, וכן כתב הפרי חדש (סימן תיש) והוסיף דמ"מ מצווה איכה.

מאכל נוסף ונהגו המדקדקים כשחל ראש חודש בחול לעשות מאכל אחת יותר מכל הימים, והטעם: כדי שיהיה ניכר כבוד ראש חודש (משנ"ב תיש ס"ק ב).

ראש חודש שחל בשבת יש להוסיף מאכל נוסף בשביל שמחת ראש חודש (משנ"ב תיש ס"ק ב).

ב' ימים ראש חודש: כשחל ר"ח ב' ימים יש להרבות בסעודה בב' ימים של ראש חודש (מטה משה סימן תקל).

נשים בסעודת ראש חודש

אע"פ שנשים פטורות ממצות שהזמן גרמא צריכות להרבות בסעודת ראש חודש כאנשים, והטעם: מפני שר"ח הוא יו"ט שלהן (כה"ה תיש ד בשם סידור היעב"ז).

זמן הסעודה

במשנ"ב (תיט ב) כתב שמה שמכבד ביום לכבוד ראש חודש יצא ואין צריך להרבות גם בלילה (שעה"צ שם ה), והטעם: על פי דברי הגמרא במגילה (ו, ב) שמשוה סעודת פורים לר"ח ואמר רבא סעודת פורים שעשה בליה לא יצא ידי חובה מ"ט ימי משתה ושמחה לכן לכתחילה יש לעשותה ביום. וכן ממה שאמר דוד ליונתן מחר חודש משמע שהסעודה היתה ביום.

טעם אחר: לפי שאין מקדשים את הלבנה בלילה (נימוקי או"ח בשם אביו בעל הדרכי תשובה).

ויש שכתבו שגם בלילה יש להרבות בסעודה (מנ"א תי"ב בשם רמ"א מפאנו).

שתי כיחות בסעודת ראש חודש

יש שבוצעים בסעודת זו על שתי כיחות לחם, והטעם: כדי לכבד את המצווה (כה"ח תי"ט ס"ק ב ה), ובמקום אחר (שם ה) כתב כדי לכבדו יותר מן החול.

בשר בסעודת ראש חודש

יש שנהגו לאכול בשר בסעודה זו ולשתות יין (פרי חדש תי"ט) אלא שאין חיוב בדבר (בספר שלמי מועד מובא שהגרשז"א היה נוהג לאכול בר"ח סעודה בשרית). ראייה לדבר מהפוסקים הדנים לענין ר"ח אב אם מותר באכילת בשר בר"ח (שכנה"ג תקנט הנהות ב"י אות כו, חיד"א במורא אצבע ח רלג).

אכילת בדרך כבוד: כשם שאדם חייב לכבד את המועדים כך יש לכבד ראשי חדשים לפי שגם בהם יש הארת הנפש ולכן יש לאכול סעודת ראש חודש על שולחן ודרך כבוד כמו בשבת ויו"ט (כה"ח אות סידור ר' שבתאי סדר ערב ר"ח)

מנהג בעל הקהילות יעקב בשתיית יין: הגרי"ק נהג לשתות יין בכל ראש חודש וגם נתן לבני ביתו ואף לנשים נתן ואמר שצריכים לכבד את יום ר"ח ועל ידי שתיית יין מראים שהוא יו"ט (אורחות רבינו חלק א עמוד קעז).

ברכת המזון

אומרים "יעלה ויבוא" בברכת המזון (שבת כד, א, שו"ע תכד א). בברכת בונה ירושלים.

טעם אמירת יעלה ויבוא: לפי שתקנו חז"ל לומר בכל יום מעין המאורע בשבת ויו"ט תיקנו תפילה אחרת ובר"ח תיקנו לומר מעין המאורע היינו יעל לה ויבוא (עיין שבת כד, א).

הטעם שניתן לאומרו בברכת "בונה ירושלים" משום שיעלה ויבוא היא תפלה ותחנונים תקנוה בבונה ירושלים דהיא נמי תפלה (תוס' שבת כד, א ד"ה בבונה).

בדיניו: לא אמר אינו חוזר (ברכות מ"ב, שו"ע תכד א), והטעם: לפי שאין חיוב אכילת פת ואם לא רוצה אינו אוכל פת ולא נתחייב כלל בברכת המזון (ברכות שם, לבוש שם א משנ"ב שם א).

והטעם שלאחר שאכל כזית שכבר יתחייב בברכת המזון אינו נחשב מחויב בברכת המזון כיון שבירך כבר הודה על המזון ושוב אינו חייב לחזור ולהודות בשביל הזכרת ראש חודש (ומיהו בזמנים שחייב לאכול פת הזכרת יעלה ויבוא בברכת המזון כמו תפילה המחייבת ולכן אם החסיר חייב לחזור) (הגרשז"א הליכות שלמה ר"ח פרק א אות כח).

ענית אמן ביעלה ויבוא: לא יענה אמן אחר ששומע "זוכרינו" "ופקדינו" ביעלה ויבוא מפי חבריו אפילו בין הברכות, והטעם: משום דעל זכרינו אין חיוב כלל לענות אמן ודווקא בזכרינו שבחזרת השי"ן נחלקו הדרישה (כו ססק"א) והפרי מגדים (תכב) אם הוא רק מנהג או חיוב, אבל לכו"ע אין חיוב בברכת המזון, ולכן לא יענה אפילו בין הברכות (הליכות שלמה ראש חודש א יא).

הרחמן: מוסיפים "הרחמן הוא יחדש עלינו את החודש לטובה ולברכה".

"מגדול": אומרים מגדול כשבת (שו"ע תכ"א, משנ"ב שם ס"ק ה).

בברכת מעין שלוש

קודם שאומר "כי אתה ה' טוב ומטיב" יאמר "זוכרנו לטובה ביום ראש החודש הזה" (פור רח, שו"ע שם יב, משנ"ב שם ס"ק נח).

בדיניו: בדיעבד אפילו לא הזכיר יצא ידי חובה, והטעם: לפי שסומכים על השיטות שיש הסוברים שבזמן הזה אין להזכיר מעין המאורע (מנ"א רח יח מחצית השקל שם שער הציון שם ס). טעם נוסף: כיון שאינו מחויב לאכול לאכול ולכן אם טעה ולא הזכיר המאורע לא חוזר (שעה"צ שם בשם הרא"ה).

תספורת בראש חודש

לא יגלח אדם הראש ולא הזקן בר"ח וכן לא יטול הציפורניים בר"ח משום צוואת (צוואה מה) ר' יהודה החסיד (משנ"ב רס ס"ק ז ספר חסידים סימן מא, הובא במנ"א רס בשם כנה"ג קיצור שו"ע עב יד).

ר"ח בערב שבת: יש שהקפידו אפילו אם חל ר"ח בערב שבת (מנ"א שם, משנ"ב שם, לוח א"י), והטעם: מפני הסכנה (באר היטב שם), ויש מקילים בערב שבת כשהציפורניים גדולות (כה"ח רס יב).

הטעם באיסור תספורת ונטילת ציפורניים

בשלחן הטהור (או"ח סימן רס ד) כתב ומי ידע להשיג טעמו אם הוא סכנה או שאר דבר והעובר על כל דבריו שנאמרו ברוח הקודש מסכן נפשו ועתיד ליתן את הדין.

במעשה רב מובא שבעת תפילת ערבית ראש חודש מרבית קצת בנרות.

לימוד תשכ"ר חציון

יש מקומות שנהוג שהתשכ"ר לומדים רק חציון יום בר"ח (מנהג אשכנז וכ"ה במנהגי ומיזא לר"י שמש עמוד קענ, ערה"ש יור"ד רמ"ה יב בספר עולת החודש פרק יג אות ו כתב שכך היה המנהג בירושלים בזמן הגאון ר' שמואל סלנט רבה של ירושלים), והטעם: כדי להמחיש שר"ח הוא כעין יו"ט.

בגד מיוחד לר"ח

יש שנהגו ללבוש בגדים לכבוד ראש חודש [בגד של שבת], והטעם: לפי שר"ח גדרתו כשבת ויו"ט (ההיד"א במחזיק ברכה אות ב הובא כה"ח תיט ו).

מנהג הגר"א: הגר"א היה נוהג ללבוש בר"ח את כובע של שבת (מעשה רב אות קנא). ובספר מנהגי החת"ס כתב שהיה לו בגד מיוחד אשר לבש בראשי חדשים.

רמז לדבר: כתיב "זאת עולת חודש בחודשו" דהיינו בראש חודש לחדשו בשינוי בגדים לכבוד ר"ח.

וסימנך: "חמש הליפות שמלות" ר"ת חודש מועד שבת יחליף שמלות (יסוד ושורש העבודה שער ט).

עליה לתורה בר"ח

מצווה להשתדל לעלות לס"ת בר"ח והמשלים יותר משובח, וכשיש ב' ימים יעלה ב' ימים ואם א"א לו לעלות ב' ימים יעלה ביום ב', והטעם: לפי שעליה של יום ב' יותר מעולה משל ראשון (בן איש חי ש"ב פרשת ויקרא אות כ הביאו הכה"ח תיט ח).

לימוד עניני ר"ח בראש חודש

מצווה ללמוד הלכות ראש חודש בר"ח דאמרינן סוף מגילה משה תקן להם לישראל שיהיו קוראים בכל מועד ענינו (כה"ח פלאזי לד אות ב).

עליה לבית הקברות

יש אומרים: שאין לילך לבית הקברות בר"ח ביום היארצייט וכדומה (ספר יקרא דהיי סימן יב סי"ב וסי"ב, הגריש"א קובץ מבקשי תורה חלק יג סימן קכב עמוד ג), והטעם: לפי שמעורר לבכי (כ"י יור"ד שמד). בקובץ מבקשי תורה (שם בשם הגריש"א), מביא טעם אחר: לפי שמקובל שבר"ח אין הנשמות נמצאות בבית הקברות, ויש אומרים: שמותר לילך לבית הקברות בר"ח בלא לקונן שם (ספר גשר החיים חלק א פרק כט סי"ק ה).

י"א שטעם האיסור: מפני הסכנה (ספר עולת שבת סימן רס ס"ק א הובא בש"ע הרב רס א עיין באר היטב שם). טעם אחר: משום שיש נכרים שמגלחים דווקא בזמן מולד הלבנה לאיזה סימן, וגם נוטלים אז ציפורנס ויש בזה משום דרכי האמוראים ולכן אסר רבינו (ספר יד אפרים עמ' נה אות נו).
טעם אחר: משום דהוי ככיון מלאכתו בר"ח כמו שאסרו בכיון מלאכתו במועד אפילו במלאכה כל דהו (דמשק אליעזר).

ר"ח ב' ימים אין מתגלחים ב' ימים ואין נוטלים ציפורניים (פסקי תשובות הלכות שבת רס הערה 95 דכך נראה מדברי הפוסקים דלא כיד אפרים שכתב להקל ביום א).

בדיניו: אם התחיל לקצוץ בשוגג ציפורן אחת או רובה מותר לו לגמור לגזוז את כל הציפורנים, והטעם: כמו שמצאנו שגם בהלכות המורות מהנהגות אם התחיל גומר כל שכן בכה"ג (א"א תיו תנניא).

אין צריך להקפיד שלא להתגלח כצוואת ר' יהודה החסיד אלא א"כ מקפיד בכל דבר כר' יהודה החסיד (הגריש"א דברי חכמים תשובה 404).

מנהג בני ספרד

בני ספרד לא נהגו לחוש לענין נטילת ציפורניים בראש חודש, אבל לענין תספורת בראש חודש יש שנהגו שלא להסתפר (היד"א בשו"ת יוסף אומץ סימן לו, שו"ת אור לציון חלק ג פרק א תשובה ב). והטעם שיש שלא חששו לענין ציפורניים: לפי שמדמים ר"ח לחול המועד דסברי שקציצת ציפורנים מותר החול המועד ה"ה בר"ח והאסורים ס"ל ברמ"א שאסור לקצוץ ציפורניים בר"ח (מהריק"ש בתשובה צח בשם מהרי" זאבי).

טעם אחר: לפי שקציצת ציפורנים יש בו צורך טפי וניכר יותר מאיסותו מקרוב וגם ניכר יותר לכבוד שבת לכן הקבילו (מהריק"ש שם).

חלאקה בר"ח

יש אומרים: שיש לדחות התספורת לאחר ר"ח (עיין כפות תמרים ריש סימן יד, הגר"ק קונטרס גם אני אודך ח"ב תשובה צט), והטעם: משום צוואת ר' יהודה החסיד.

יש אומרים: שאפשר לגלח בר"ח והטעם: מאחר שיש קפידא שלא להקדים ולא לאחר התגלחת דשהוי מצווה לא משהינן ושומר מצווה לא ידע דבר רע ואין חשש לסכנה (שו"ת מהר"ם בריסק ח"ב סימן צט).

יש אומרים: שיש להקדימו או לאחרו (ספר הליכות ומנהגי ר"ח פרק מז הערה יז בשם הגריש"א).

הדלקת נרות

יש שכתבו שיש להדליק נרות לכבוד ראש חודש כשבת ויו"ט זמן הדלקה בלילה בביתו כמו שבת (פרי חדש תיט, פרי מגדים משב"ז שם), [ויש לעשות שינוי מנרות של שבת (ספר עבודת הקודש)].

ניתן להשיג
"לב המועדים הנוכה"
בבתי הכנסת ובבית המחבר
רחוב בעלי התוספות, 6 משפחת לב
052-7668608